

Vélemény, vita

A „KÍNOS IGAZSÁG” MÁSİK FELE

“INCONVENIENT TRUTH” WITH ADDITIONS

Hajdu János

az MTA tiszteleti tagja, Uppsalai Egyetem, Svédország, European Extreme Light Infrastructure, Prága, Cseh Köztársaság
janos.hajdu@xray.bmc.uu.se

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar tudományos életben durva politikai megkülönböztetések folytak 1945 előtt és 1945 után is, majdnem ötven éven át, 1920 és nagyjából 1970 között. A megkülönböztetések alapvető célja mindkét periódusban „az ország szociális összetételének a javítása” volt. A két időszakban csak az áldozatok voltak mások, az eredmény ugyanaz lett: Magyarország igen sok kiváló elmétől szabadította meg önmagát, és úgy tűnik, mindez az MTA tudomása mellett történt.

ABSTRACT

Scientific life in Hungary suffered from political interference and discrimination for nearly half a century, from 1920 to about 1970. The general aim of the various discriminative measures was to “improve the social and intellectual fabric of the country”, both before and after 1945. While the victims were different, the end result was the same: the country deprived itself of a large number of excellent brains and minds, and this seems to have been done with the knowledge of the Hungarian Academy of Sciences.

Kulcsszavak: az MTA története, diszkriminatív intézkedések 1920 és 1970 között, felsőoktatás, tudományos élet

Keywords: history of HAS, discriminative measures between 1920 and 1970, impact on scientific life and higher education

Érdeklődéssel olvastam Hargittai István írását: *Kínos igazság – az MTA történetéről* (2018). Hiányolom azonban, hogy a szerző csupán a jelenség első felével foglalkozott a cikkében. A magyar tudományos életben durva politikai megkülönböztetések folytak 1945 előtt és után is, majdnem ötven éven át, 1920 és 1970 között.

Az 1920-ban elfogadott numerus clausus törvény a politikai megkülönböztetések első felét vezette be, míg az MKP és az MSZMP által bevezetett megkülönböztetések a borzalom második felét jellemzik. A megkülönböztetések alapvető célja mindkét periódusban „az ország szociális összetételének a javítása” volt.

Talán meglepő, hogy az 1920-as magyar numerus claususban a zsidó szó nem jelenik meg, bár a törvény a zsidókat érintette a legnagyobb arányban. Ebben az időszakban a zsidó hallgatók egyetemi felvétele a következő országokban esett korlátozások alá: Ausztria, Egyesült Államok, Hollandia, Irak, Jugoszlávia, Kanada, Lengyelország, Lettország, Németország, Románia és a Vichy Franciaország. Ez persze nem ment minket, és az 1938-as zsidótörvények után semmi kétségünk nem maradhat. Volt azonban tizennyolc-húsz év, amikor, ha megtehették, a kiszorítottak külföldön tudtak tanulni. Azután pedig jött a totális borzalom egészen 1945-ig.

Az 1945 utáni „numerus claususban” a lakosság jelentős része esett ki a tudományos életből és a továbbtanulás lehetőségéből. Ebben az időszakban etnikai megkülönböztetés gyakorlatilag nem volt, ugyanakkor sokakat lehetett valamilyen osztályidegennek tekinteni, vagy értelmiségi származásuk miatt megkülönböztetni. A kiszorítottaknak nem volt esélyük arra, hogy tovább folytassák tudományos munkájukat külföldön, vagy hogy bejussanak felsőoktatási intézményekbe akárhol is. Ezek az emberek szinte teljes tudományos és oktatási nihilbe kerültek. Felemelte az MTA a szavát ez ügyben? Vagy csak sodródott? Vagy aktívan támogatta a tendenciát? Ezt valamikor meg kell vizsgálni.

Változás csak 1963. április 2-án kezdődött, amikor az MSZMP Politikai Bizottsága határozatot hozott a felsőoktatási intézmények felvételi rendszerének korszerűsítéséről és a származás szerinti kategorizálás eltörléséről. Ehhez persze különböző politikai feladatokat kellett végrehajtani, és ezekkel évekig voltak problémák és belharcok. A korszak nem szűnt meg egyik napról a másikra. (1967-ben a szóbeli felvételi vizsgám háromnegyede abból állt, hogy taglaljam, miként képzelem el magam mint szocialista szakembert. Nem voltam benne biztos, hogy bejutottam. Egyik katonatársamra szakmunkás-tanulást róttak ki, de aztán végül is bekerült az egyetemre. Református lelkész fia volt – ma elismert egyetemi tanár külföldön.) 1970. november 12-i kongresszusán az MSZMP megerősítette a kétfrontos harc szükségességét, és javasolta az állami oktatás rendszerének felülvizsgálatát. Talán ekkor lehetett a periódus tényleges vége.

Beszélnünk kell erről az egész időszakról és az MTA – aktív vagy passzív – szerepéről mindebben, és nem csak a probléma egy részéről. A két időszakban csak az áldozatok voltak mások, az eredmény ugyanaz: 1920 és körülbelül 1970 között Magyarország igen sok kiváló elmétől szabadította meg önmagát, és úgy tűnik mindez az MTA tudomása mellett történt.

Tudom, hogy az Akadémia jelenlegi tagjai nem voltak magas pozíciókban ötven évvel ezelőtt. Érdekes azonban elgondolkodnunk azon, hogy mi hogyan reagáltunk volna hasonló helyzetekben.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm Tömpe János segítségét és beszélgetéseinket.

IRODALOM

Hargittai István (2018): Kínos igazság – az MTA történetéről. *Magyar Tudomány*, 179, 3, 435–442, DOI: 10.1556/2065.179.2018.3.12, https://mersz.hu/hivatkozas/matud_f4537#matud_f4537